

Ungdomsfängelseelevers bakgrund och utveckling

Av docent EVA JOHANSON, Umeå

Följande artikel utgör en sammanfattning av ett större arbete, "Background and Development of Youth Prison Inmates" (Johanson, 1974). För definitioner och detaljerad redovisning av undersökningsresultat hänvisas till detta. Den jämfört med i dag i vissa avseenden föråldrade terminologin sammanhänger med att materialinsamlingen i huvudsak skedde före brottsbalkens ikraftträdande 1965.

Det kan tyckas föga meningsfullt att nu publicera ett arbete om svenska ungdomsfängelseelever, då det sitter en utredning, som enligt sina instruktioner skall undersöka förutsättningarna för att avskaffa ungdomsfängelset. Ändå torde man, även om man avskaffar ungdomsfängelset som s.k. behandlingsform, ha kvar en grupp av unga recidivister i kriminalitet, som liknar de unga det här är fråga om. Det är svårt att föreställa sig ett samhälle, där man inte skulle se sig nödsakad ingripa i de fallen. Naturligtvis kan man undra, hur långt man kan dra slutsatser från en grupp personer, som var aktuella långt tillbaka i tiden — i min grupp rör det sig om mer än 20 år — till dem som är aktuella i dag. Vill man veta något om långtidsutvecklingen, måste man emellertid vänta. Skall man alls kunna öka sitt vetande, måste man också försöka ta reda på vad man gör och göra det systematiskt, man måste bli i stånd att jämföra skilda men sinsemellan på liknande sätt undersökta grupper med varandra, och om man inte har mycket att jämföra med, måste man någonstans börja.

Det sistnämnda var skälet att jag, när jag strax före jul 1963 började planera det arbete, vars första resultat, efter ett par mycket förberedande uppsatser (Johanson 1968 a, b) nu publicerats, beslöt göra en bred, traditionellt upplagd socialpsykiatrisk uppföljning utan egentlig teoretisk överbyggnad. Det är inte säkert så, att man arbetar mera förutsättningslöst, om man saknar medvetet formulerad teori, och det finns en risk, att man i stället låter sig styras av förväntningar, som man inte är medveten om, och vars inflytande för den skull är okontrollerat. Jag vill emellertid hävda, att om det gäller, när man väljer undersökningsvariabler, och när man tolkar de resultat man nått, kan man göra ganska litet åt själva resultaten, och man bör för den skull definiera sina variabler så, att de kan reproduceras av andra och redovisa resultaten så, att det klart framgår, hur man nått dem, oavsett hur man sedan tolkar dem.

Den svenska lagen om ungdomsfängelse trädde i kraft 1938. Man byggde på erfarenheter från England och fr. a. från Danmark om tidsobestämda reaktionsformer gentemot unga lagöverträdare med återuppfostrande mer än straffande innehåll. Reaktionsformen skulle vara avsedd för unga, friska personer, som hade förutsättning att tillgodogöra sig utbildning. Den svenska lagen avsåg, intill brottsbalkens ikraftträdande, endast ungdomar mellan 18 och 21 år. Reaktionsformen ungdomsfängelse är, som antytts, tidsobestämd, dock med en begränsning uppåt på 5 år, varav högst 3 år i anstalt. Om anstaltstiden förlöpte komplikationsfritt, uppgick den under den period, som min undersökning omfattar, till c:a 1 år, följt av 2 års övervakning.

Detta, att ungdomsfängelse var förknippat med ett jämförelsevis långvarigt frihetsberövande, kom redan från början att medföra, att ungdomsfängelset fick ta emot ungdomar, som gjort sig skyldiga till massiv kriminalitet, och där det var regel snarare än undantag, att andra åtgärder tidigare försökts, ofta både inom barnavårdslagens ram och inom kriminalvården. Man fann också snart, att det inte var fråga om relativt problemfria pojkar (och flickor, men de var få), utan att det rörde sig om synnerligen komplicerade fall (S.O.U. 1950:47).

Jag kom att intressera mig för ungdomsfängelseelever, då jag några somrar tjänstgjorde som vikarie på psykiartjänsten vid ungdomsanstalten i Uppsala och som uppgift hade att göra en preliminär bedömning, som också ansågs böra omfatta en intuitiv prognos. Jag insåg, att jag visste alldeles för litet för att på ett rimligt sätt kunna motsvara förväntningarna. Det nyss sagda betyder som bekant inte, att det skulle saknas litteratur på området — t. ex. om bakgrunden för sådana ungdomar, som begår brott, och det gör, att man vet, att man kan vänta att finna en i skilda avseenden mycket missgynnad grupp. Man vet också, att de brott som begås av unga personer eller, försiktigare uttryckt, brott, för vilka unga personer åker fast, i regel är egendomsbrott, fr. a. stölder och inbrott, att de som åker fast för sådana brott ofta recidiverar, att pojkar i antal i hög grad dominerar över flickor osv. Mera brett upplagda långtidsuppföljningar är emellertid fåtaliga, och de, vars resultat satts i relation till bakgrundsdata, är det i ännu högre grad. Undantag utgör de amerikanska basmaterial, som låg till grund för en del av makarna Gluecks prediktionstabeller, (1930, 1934, 1937, 1940, 1943), Robins' (1966) barnpsykiatriska klientel och norrmanen Bødals (1962, 1969) ungdomsfängelseklientel. I Sverige finns numera tillgång till det mycket noggrant undersökta och med avseende på vissa återfallsvariabler uppföljda material, som åren 1971—1974 publicerades i en rad statliga betänkanden under titeln „Unga lagöverträdare I—V“ (S.O.U. 1971:49, 1972:76, 1972:25, 1973:49,

1974:31). De publikationerna behandlar yngre pojkar, och selektionen är en annan, 11—15 åringar, som första gången anmäls för polisen, alltså en långt mindre belastad grupp än min.

Jag ville så långt det var möjligt själv träffa och undersöka de personer, som skulle ingå i undersökningen, men också komplettera undersökningsresultaten med så utförlig genomgång av ev. register, akter och handlingar, som gärna var möjligt, i full vetenskap om att sådana handlingar sammanställts för rutinbruk och inte för vetenskapligt arbete. Jag var medveten om, att undersökningsbetingelserna skulle bli sådana, att jag i första hand borde inrikta mig på faktainsamling. Att moment av skattning kan ingå även i sådant, som i förstone ter sig som rena fakta, anade jag från början men blev alltmer medveten om under undersökningens gång. Den problematiken behöver analyseras vidare. Man vet dessutom mycket litet om vad som gör att en person lämnar eller inte lämnar viss information, eller vad som gör, att den som mottar den lämnade informationen sovrar bort, förvanskar eller glömmer en del av den, men så sker. Arbeten på detta område kan aldrig bli experimentella och undersökningsbetingelserna aldrig idealiska, och man måste acceptera det. Det innebär emellertid också, att de aldrig kan bli invändningsfria, aldrig läggas upp så, att man inte i en valsituation kunde ha handlat på annat sätt med lika goda — eller i somligas ögon bättre utsikter att få veta vad man önskade.

Mina preliminära frågeställningar kan preciseras så:

1) Vad är det för pojkar som kommer till ungdomsfängelse, hur skiljer de sig från och vad har de gemensamt med pojkar i allmänhet? 2) Hur går det för dem sedan, hur utvecklas de upp i mogen ålder? Jag ansåg mig ha utsikter att komma en bit på väg genom att jämföra en grupp ungdomsfängelseelever med en grupp „vanliga“ pojkar på sådant sätt, att jag fick veta en del också om deras senare utveckling. Jag hade ingen möjlighet att göra en prospektiv studie, och vill ifrågasätta, om det är praktiskt genomförbart, såvida man inte bakom sig har ett institut med mycket stora personella och ekonomiska resurser. Jag hade ingendera, och för den skull valde jag den brukliga metoden, nämligen att utgå från en grupp elever, som passerat ungdomsfängelse längre tillbaka i tiden och sedan undersöka dem i aktuell tid.

Mina utgångspersoner består av den årgång ungdomsfängelseelever, som första gången provutskrevs 1951. Det innebär, att en del uteslöts, som av olika anledningar inte gjort en hel period i ungdomsfängelse. Flickorna uteslöts också, eftersom de var så få, bara 5. Kvar blev en grupp på 128 män, födda åren 1928—1932.

Hur en kontrollgrupp skall definieras för att bäst fylla sitt

syfte är ingalunda självklart. Jag nämnde, att jag ville ha en grupp „vanliga pojkar“ men vad är „vanliga pojkar“? Att vissa variabler bör matchas i förhållande till utgångsgruppen är klart, men matchar man för mycket, medför det risk, att man berövar sig information, som kanske är relevant. Man kan ju inte jämföra grupper med hänsyn till de variabler man använder vid matchningen. Att kön och ålder borde matchas var emellertid självklart, liksom det faktum, att den som skulle kunna bli kon-

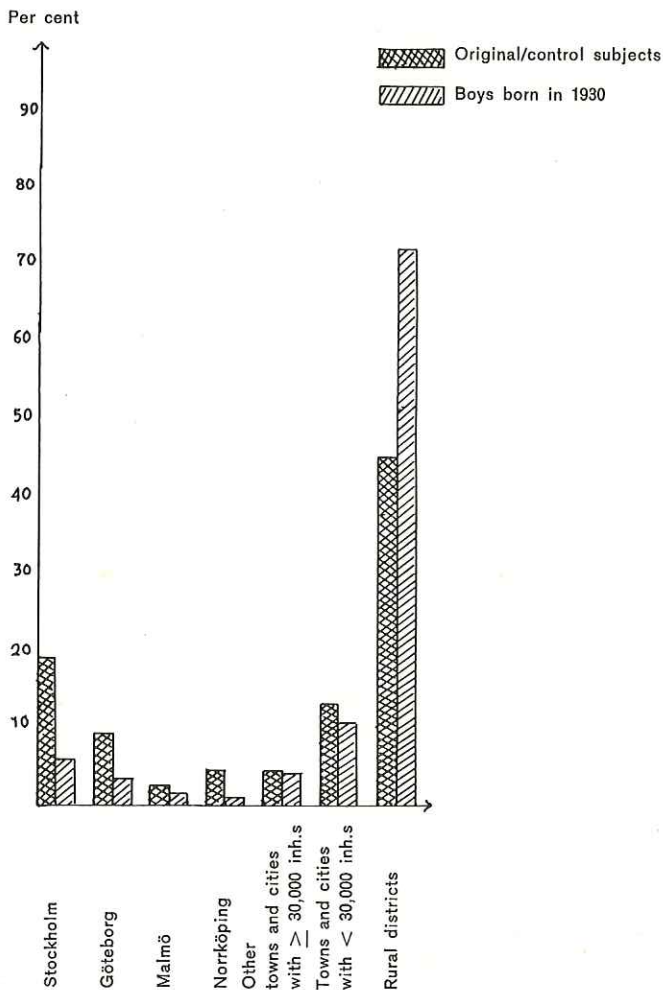

Bild 1. Typ av födelseort för pojkarna i utgångs- och kontrollgrupperna jämförda med pojkarna f. i hela riket 1930.

trollperson måste ha levt så länge, att han teoretiskt hunnit med att passera en period i ungdomsfängelse.

Sedan finns det flera möjligheter att gå till väga. Jag valde av närmast praktiska skäl att också matcha till födelseförsamling, och jag fick mina kontroller genom att be pastorsämbetet i resp. utgångspersons födelseförsamling om uppgift på den pojke, som stod närmast i födelseboken, antingen han var litet äldre eller litet yngre. För barn födda i storstadförsamlingar blev skillnaden i ålder i regel ingen eller någon dag, för barn födda i små landsförsamlingar kunde den uppgå till ett par månader. Om kontrollen dött, innan han skulle ha kunnat passera en period i ungdomsfängelse, fick jag be om uppgift på den pojke, som stod näst närmast i födelseboken osv.

Att jämförelsegruppen inte är någon „normalgrupp“ framgår av bild 1.

Jag ville undersöka även familjemedlemmarna i en rad avseenden, och jag bad pastorsämbetet om uppgift om data för föräldrarna och för syskon och halvsyskon men ingenting därutöver. Varje individ följdes sedan upp till feb. månads utgång 1964 eller tills han avlidit eller emigrerat. Eftersom en del syskon dött tidigt måste jag, för att få med dem också, följa familjerna bakåt i tiden till dess modern nått den ålder, då hon var så ung, att hon inte rimligtvis kunnat föda barn. För de som dött inhämtades uppgift om dödsorsak och plats för dödsfall.

Vilka källor, som utnyttjats för information rörande de olika kategorierna individer, framgår av tabell 1, där också antalet individer i varje kategori angivits. Det säger sig självt att i förekommande fall ev. journaler och akter genomgått. Uppgifterna om somatisk sjuklighet är säkerligen ofullständiga, även om det inte finns skäl misstänka systematiska fel. I övrigt är uppgifterna ur register fullständiga, i den mån fel inte insmugit sig i registreringen eller i de uppgifter som erhållits. Arbetet har varit decentraliserat, och jag har varit beroende av hjälp av personer, vars intresse säkert varierat, och även om en del arbete utförts av i projektet involverade, kan man säkert i stort räkna med ungefär samma okända felprocent som i de uppgifter, på vilka den officiella statistiken bygger. Det är beklagligt men, så vitt jag förstår, oundvikligt.

Informationskällorna rörande individerna i materialet är sålunda ganska många. Ändå bedömdes den personliga undersökningen som den viktigaste delen av arbetet. Jag skulle den förutan inte ha vetat någonting om en stor del av kontrollerna, utom att de och deras anhöriga inte förekom i en mängd register, vilket ju också är en information. För att inte få ett ohanterligt material var jag dock inställd på att här begränsa mig till utgångspersoner och kontroller. Att undersökningen inte skulle

Tabell 1. Undersökningens källor.

Kategori	Antal	Pastors- ämbeten t. 28/2 64 el. död	Pastors- ämbeten follow-up el. död	Kriminal- register (+ rätts- psyk. ut- låtanden)	Ungdoms- fängelse- akter	Ungdoms- vårds- skole- register (inkl. akter)	Social- register	Register över intagna på mentalsjh. o. psyk. klin. (+ ev. jour- naler)	Somatiska sjukjour- naler	Personlig under- sökning
Utgångspers. U	128	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Kontroller K	128	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Fäder U	116	+	—	+	—	—	+	+	+	—
Fäder K	125	+	—	+	—	—	+	+	+	—
Mödrar U	128	+	—	+	—	—	+	+	+	—
Mödrar K	128	+	—	+	—	—	+	+	+	—
Bröder U	139	+	—	+	—	+	+	+	+	—
Bröder K	145	+	—	+	—	+	—	+	+	—
Sysstrar U	170	+	—	+	—	+	—	+	+	—
Sysstrar K	125	+	—	+	—	+	—	+	+	—
Halvbröder U	47	+	—	+	—	+	—	+	+	—
Halvbröder K	24	+	—	+	—	+	—	+	+	—
Halvsysstrar U	78	+	—	+	—	+	—	+	+	—
Halvsysstrar K	27	+	—	+	—	+	—	+	+	—

kunna genomföras som blindundersökning var självklart, liksom att kontakten med en del av utgångspersonerna måste ske på anstalt, om den alls skulle bli möjlig. Dessa förhållanden innebär emellertid problem, som borde bli föremål för analys.

Kriminalvårdsstyrelsen gav mig tillstånd att besöka de, som fanns intagna på anstalter medan de var där, om de själva förklarade sig villiga medverka, och jag fick varje månad rapport om någon intagits och var. De som ej fanns på anstalt och alla kontrollerna skrev jag till och föreslog tid och plats för undersökning. Plats var mestadels i hemmet. I varje brev gavs vederbörande möjlighet att ringa och kontrollera undersökningen, att ändra tid, att fråga, att avböja medverkan. Hörde jag ingenting, hoppades jag, att han var positiv och sökte honom. Träffade jag honom inte vid första försöket, försökte jag en andra gång, och gick det inte heller då, en tredje. Sedan gav jag i allmänhet upp. Ingalunda alla uppehöll sig, där de var skrivna, och man fick ideligen kontrollera adressuppgifter. Personerna fanns också spridda över hela landet, och resornas längd kom att uppgå till ungefär 5.000 mil. Arbetet utfördes emellertid under delvis ögynnsamma betingelser, som gjorde det svårt att rationellt planera resorna. Jag fick utnyttja korta tjänstledighetsperioder, bitar av semester, och betr. personer bosatte inom en radie på c:a 10 mil från Uppsala (där jag då arbetade) kvällarna efter det ordinarie arbetets slut. Personer intagna på sjukhus eller någon av kriminalvårdens anstalter undersöktes, medan de befann sig där, vilket ofta medförde resor över veckosluten. Fältarbetet påbörjades aug. 1964 och avslutades dec. 1966.

Jag nådde personlig kontakt med 92 utgångspersoner och 103 kontroller, vilket innebär 73 % och 83 % av de levande. I ytterligare en del fall fick jag relativt fyllig information per telefon, och ett par till andra kontinenter emigrerade kontroller svarade utförligt på brev. För kontrollerna motsvarade det ungefär, vad man får räkna med i hälsoundersökningar, där ändå vederbörande får anses ha någon fördel av medverkan och inte finns lika spridda. För utgångspersonerna är bortfallet större än så — men där hade jag i gengäld tillgång till annan information, som inte kan ersätta men ändå komplettera den personliga undersökningen.

En undersökning som denna är inte utan etiska problem. Jag antog emellertid att en erfarenhet som ungdomsfängelse knappast kan ha gått spårlöst förbi en människa, utan ha gett upphov till funderingar. Detta visade sig i stort riktigt i de fall jag nådde kontakt med, och jag kunde ju också vid den direkta kontakten — även vid telefonkontakt f. ö. — rätta till en del missförstånd. En del av dem jag inte nådde var obefintliga och kunde inte sökas, men där fanns ett fåtal andra, och där kan brevet ha utlöst oro.

Skall man fördenskull avstå från detta slags undersökningar? Personligen tror jag inte det, därför att de tillför oss så mycket kunskap, men jag förstår, om meningarna kan vara delade. En annan sak är, att man självklart måste respektera människor, som avböjer medverkan.

Betr. kontrollerna, var betänkligheterna av annat slag, och det ifrågasattes, om det skulle gå att få människor att medverka i en undersökning, som de inte hade någon nytta av och inte fick ersättning för. Det övervägandet visade sig dessbättre felaktigt.

Undersökningssamtalen var inte standardiserade, och jag tror inte det varit realistiskt att eftersträva det. De kom att utformas som en anamnesupptagning efter brukliga klinisk-psykiatriska linjer. Betr. kontrollerna räckte det i allmänhet, om jag från början talade om vad jag ville veta och sedan lät vederbörande berättas spontant under mycket liten inblandning från min sida. När det gällde utgångspersonerna, måste jag i långt större utsträckning svara på frågor rörande undersökningens syften och och min egen position, fr. a. gentemot Kriminalvårdsstyrelsen, och jag tror arbetet varit svårare att genomföra, om jag inte kunnat uppge, att jag var helt neutral. Annars användes i stort sett samma „teknik“ som betr. kontrollerna, men jag fick vara försiktigare, då man lätt stötte på områden, som kunde miss-tänkas vara affektladdade eller ångestframkallande.

Kontrollerna fick aldrig veta, vad utgångsgruppen bestod av — på sin höjd att det rörde sig om personer med problem av psykiatriskt intresse. Det krävdes givetvis speciella tillstånd att få ta del av en del av de använda uppgifterna. Ingen medhjälpare utan eget tillstånd har fått ta del av materialet, innan det var så kodifierat, att enskild person icke kunde identifieras. Det gällde även den statistiker, Claes Göran Lindström, som mer än andra stått bi under arbetets gång.

Hittills har gjorts en bearbetning enligt konventionella linjer med signifikansanalys. Utgångs- och kontrollpersoner (och i vissa avseenden deras resp. anhörigkategorier) har jämförts (även analys parvis har gjorts men ej gett andra resultat, än då grupperna betraktats som oberoende), och utgångsgruppen har undersökts med hänsyn till variabelernas betydelse för vad som i brist på bättre kan kallas återfallsbenägenhet. Bearbetningen är, om man vill tvåledad: dels avser den utvecklingen fram till utgångspersonernas ungdomsfängelsetid, dels tiden mellan denna och uppföljningen.

Hur återfallskriterierna för utgångspersonerna definierades framgår av tabell 2. Endast sådana domar har registrerats, som antecknats i kriminalregistret. Utgångspersonernas fördelning enligt de olika återfallskriterierna framgår av tabell 3. Av de 24

Tabell 2. Definition av återfallsgrupper.

Kriterium	Kategori		
	Lågrads- recidivister	Mellangrads- recidivister	Högrads- recidivister
A	Ej dömda efter ungdomsfängelset	*****	Dömda 5 eller flera gånger efter ungdomsfängelset
B	Ej dömda till ovillkorligt frihetsstraff efter ungdomsfängelset	*****	Dömda till ovillkorligt frihetsstraff 5 eller flera gånger efter ungdomsfängelset
C	Ej dömda till ovillkorligt frihetsstraff efter ungdomsfängelset	*****	Dömda till ovillkorligt frihetsstraff om minst 3 år och/eller förvaring efter ungdomsfängelset
D	Ej dömd efter 25 års ålder	Saknas	Dömda före och efter 25 års ålder

som ej alls återfallit, avled 2 inom de första par åren efter det de lämnat ungdomsfängelset.

När det gäller de variabler, som direkt hänför sig till registrerad vanart och kriminalitet, har det på grund av utgångsgruppens selektion inte varit lämpligt att annat än mycket begränsat ställa utgångs- och kontrollpersoner mot varandra. Det närmaste lilla avsnittet berör utgångspersonernas vanart/kriminalitet fram till ungdomsfängelsedom. — Debutåldern, definierad som ålder vid första samhällsingripande varierar, men åldersfördelningens aritmetiska medelvärde, median- och typvärde ligger alla vid 16 år, vilket närmast är överraskande högt. Endast 8 % (10 personer) har undgått varje form av ingripande före ungdomsfängelsedom. 41 % (52 personer) har längre eller kortare tid vistats på ungdomsvårdsskola. Man kan givetvis av denna undersökning varken dra slutsatser om ungdomsvårdsskoleklientelet som helhet eller om barnavårdsnämndernas vanartsklientel. 61 % (78 personer) har dömts minst en gång före ungdomsfängelsedom: vanligaste påföljd är villkorlig dom, men 4 domar till ovillkorliga frihetsstraff har förekommit, och en har en tid varit straffriförklarad. Anledning till ingripande före ungdomsfängelsedom har nästan uteslutande varit egendomsbrottslighet. Ungdomsfängelsedom har bara i 3 fall föranletts av annat än egendomsbrottslighet — det rörde sig där om våldtäkter.

Tabell 3. Utgångspersonernas fördelning på olika återfallsgrupper efter använda återfallskriterier.

Återfallsgrupp	Kriterium							
	A		B		C		D	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Låggrads- recidivister	24	19	33	26	33	26	47	37
Mellangrads- recidivister	47	37	47	37	55	43	—	—
Höggrads- recidivister	57	44	48	37	40	31	81	63
Totalt	128	100	128	100	128	100	128	100

Man finner föga anmärkningsvärt, om man analyserar själva ungdomsfängelsetiden med hänsyn till sådant som anstaltstidens längd och konventionella anpassningsvariabler. I stort har de, som vistats längre tid i anstalt, provutskrivits flera gånger. Åtalseftergift och/eller dom under anstaltstiden har meddelats i över hälften av fallen och visar samband med flera provutskrivningar och längre anstaltstid. Fall med „icke-juridiska“ komplikationer (psykiatrisk vård har räknats som en) tenderar också ha längre anstaltstid. Det föreligger emellertid en betydande överlappning mellan „juridiska“ och „icke-juridiska“ komplikationer.

Undersökningen ger inga säkra hållpunkter för antagandet, att en återfallsdom skulle öka risken för nästa. Emellertid är återfallsrisken så hög, att mer markerad ökning inte är möjlig. Kriminalitetens art förändrar sig ganska litet under uppföljningstiden — egendomskriminalitet dominerar hela tiden höggradigt.

En rad variabler, som direkt berör vanart och kriminalitet har undersökts med hänsyn till återfallsbenägenheten utan att man i större utsträckning funnit samband, t. ex. förekomst av bilstölder, diverse variabler avseende den ungdomsvårdsskolebehandlade gruppen, „förbelastning“ och, något överraskande, debutålder. De variabler, som visar mera påtagliga samband med återfallsbenägenhet framgår av tabell 4. Det rör sig fr. a., men inte enbart, om variabler, avseende anpassningen under ungdomsfängelsetiden.

Registrerad kriminalitet saknas inte i kontrollgruppen. Åtta har antecknats i kriminalregistret, 3 har vistats på ungdomsvårdsskola, alla senare antecknade i kriminalregistret, 3 har varit föremål för åtgärd av barnavårdsnämnden utan senare kriminal-

Tabell 4. Variabler betr. kriminalitet/vanart, som visar samband återfallsbenägenheten i utgångsgruppen.

Variabel	Avser kriterierna
Vid debutålder 15—17 år, första handläggande myndighet	A, B, D
Vistelse ungdomsvårdsskola	A
Intagningsålder ungdomsvårdsskola	A, D
Rättspsykiatrisk undersökning före ungdomsfängelse	B, D
Vistelsetid i ungdomsfängelse	A, B, C, D
Åtalseftergift under ungdomsfängelsetiden	A, B, C, D
Rymning under ungdomsfängelsetiden	A, B, C, D
Psykiatrisk vård under ungdomsfängelsetiden	A, B
Mer än en provutskrivning	A

registeranteckning. Det kuriosum inträffade, att en utgångsperson kom att bli kontrollperson för en annan utgångsperson (men inte vice versa), och han har bidragit med en betydande andel av kontrollgruppens kriminalitet (han har även ådömts förvaring). Den är annars föga intensiv.

Anhöriggrupperna har jämförts med avseende på vanart/kriminalitet. I utgångsfamiljerna finner man i samtliga anhörigkategorier större andelar dömda, dömda till ovillkorliga frihetsstraff och dömda med längre strafftid. Emellertid är skillnaderna signifikanta endast betr. fäder och bröder. Man arbetar med små tal, vilket kan ge upphov till invändningar, men det faktum att talen är små kan inte vara betydelselöst, eftersom registreringen är fullständig. Även om fäder och bröder till utgångspersonerna relativt ofta förekommer i kriminalregistret, finns majoriteten inte där. De, som finns där, har endast i undantagsfall företett kriminalitet av liknande intensitet som utgångspersonerna. Egendoms-kriminalitet dominerar inte i samma utsträckning som i utgångsgruppen. — Resultaten bör knappast pressas. Så mycket är emellertid uppenbart, att skillnaderna mellan grupperna blir mindre markanta, om man jämför hela familjerna, än då man enbart jämför utgångs- och kontrollpersoner. — Förekomst av registrerad kriminalitet hos föräldrar och syskon i utgångsgruppen visar inget samband med utgångspersonernas återfallsbenägenhet.

Den psykiska sjukligheten är fullständigt omfattad i den mån den lett till sjukhusvård. Utgångspersonerna har inte bara haft en mängd psykiaterkontakt, som mer eller mindre haft med deras kriminalitet att göra, utan också i större utsträckning än

Tabell 5. Psykiatriska diagnoser (hos vårdade).

	Utgångspersoner	Kontrollpersoner
Psykos	13	2
därav schizofreni	4	2
manodepr. sjd.	—	—
alk. psykos	4	—
annan org. psykos	4	—
annan psykos	1	—
„Neuroser“	18	4
„Psyk. utv.störning“	1*)	2
Totalt	32	8

*) Felldiagnos.

kontrollpersonerna måst vårdas på mentalsjukhus och psykiatriska kliniker. Korta vårdtider är vanligast i båda grupperna. Det är osäkert, hur man skall tolka förhållandet att straffröklarade utgångspersoner oftare har längre vårdtid än de på „normalt“ sätt vårdade. En förklaring kan vara mera komplicerade utskrivningsbestämmelser — en annan, att de är mera långvarigt vårdbehövande av psykiatriska skäl. Det förefaller förhålla sig enligt det sistnämnda alternativet: psykotiska utgångspersoner har i stor utsträckning kommit under vård efter domstolsöverlämnande, och det är de, som svarar för de långa vårdtiderna. Fördelningen av „diagnoser“ hos vårdade framgår av tabell 5. Som neuroser har sammanförts diverse akuta insufficiensreaktioner. Ingen har vårdats enbart på grund av „avvikande personlighet“. Suicidalförsök, som dock endast berör en liten minoritet, förekommer oftare i utgångsgruppen och suicid endast i den (2 fall).

Att alkoholmissbruk och alkoholism skall vara vanligt i utgångsgruppen är väntat, och mer än hälften har också blivit alkoholmissbrukare. Att 13 % i kontrollgruppen är det är inte heller överraskande: alkoholmissbruk är vanligt. Missbruksdebuten sker vid väsentligen samma ålder i båda grupperna. I utgångsgruppen har debuten i kriminalitet nästan undantagslöst skett före debut i alkohol. Missbruk av andra medel än alkohol är ovanligt också i utgångsgruppen. Fältarbetet utfördes, innan missbruk av annat än alkohol blivit vanligt. Jag vågar inte spekulera över resultatet, om utgångspersonerna undersökts i dag. Emellertid kan det vara värt att minnas, att de nu är över 40 år gamla.

Ett flertal „psykiatriska“ variabler visar samband med åter-

Tabell 6. Psykiatriska variabler, som visar samband med återfallsbenägenheten i utgångsgruppen.

Variabler	Avser kriterierna
Psykiatrisk vård ö. h. t.	A, D
Vård mentalsjukhus	A, D
Åldersfördelning första psyk. vård	A, B, C
Psyk. vårdtid	A, B, C
„Neuros“	A, D
Åldersfördelning debut psykos	A, B, C, D
Åldersfördelning debut psyk. sjd. ö. h. t.	A, B, C, D
Alkoholmissbruk	A, B, C, D
Åldersfördelning debut alkoholmissbruk	D
Alkoholism	A, B, C, D
Åldersfördelning debut alkoholism	C
Rättspsyk. undersökning	A, B, C, D

fallsbenägenheten i utgångsgruppen (tabell 6). Psykiatrisk vård förekommer oftare bland höggradsrecidivisterna, men mellangradsrecidivister har längre vårdtider och är yngre vid första intagningen. Det finns alltså skäl för det inte orimliga antagandet, att svår recidivism och svår psykisk sjuklighet är varandra ömsesidigt uteslutande. Att alkoholmissbruk skall visa starkt samband med återfallsbenägenhet är väntat. Förhållandet, att rättspsykiatriskt undersökta återfinns bland höggradsrecidivister-
na oftare än väntat kan inte förklaras av att rättspsykiatrisk undersökning var obligatorisk före förvaringsdom under observationsperioden, eftersom de som rättspsykiatriskt undersökts redan före ungdomsfängelsedomens också återfinns där; jag vet inte hur detta skall tolkas.

Jag får inga hållpunkter för att psykisk sjuklighet skulle vara vanligare bland utgångspersonernas anhöriga än bland kontrollpersonernas. Däremot förekommer alkoholmissbruk mycket oftare hos utgångspersonernas än hos kontrollpersonernas fäder men visar inget samband med utgångspersonernas återfallsbenägenhet. Antalet alkoholmissbrukande mödrar är lågt. Alkoholmissbruk hos syskon har jag inte undersökt.

Uppgifter om somatisk hälsa och sjuklighet har så långt möjligt registrerats i grupperna. — Vad som kunnat erfaras om graviditet och förlossning gäller sjukhusförlösta och talar inte för skillnader mellan grupperna. „God“ hälsa, snävt men negativt definierad som frånvaro av all registrerad sjuklighet, är vanligare i kontrollgruppen såväl under tiden före som efter det datum då utgångspersonerna dömdes till ungdomsfängelse. God

hälsa under hela perioden är också vanligare i kontrollgruppen. Bristsjukdomen rachit i spädbarnsåldern och huvudskador (*både före och efter ungdomsfängelsedomen*) är vanligare i utgångsgruppen. Under tiden efter ungdomsfängelsedomen är också andra skador vanligare i utgångsgruppen. — De utgångspersoner, som haft god hälsa före ungdomsfängelsedomen har mera sällan ådömts långa strafftider.

Sjukhusvård före 1 års ålder har endast förekommit i utgångsgruppen, i 5 fall. Sjukhusvistelser på en månad eller mer längre fram i livet är något vanligare i utgångsgruppen — men sjukhusvistelser på minst 6 månader är väl så vanliga i kontrollgruppen. Invaliditeten är siffermässigt låg men omfattar i utgångsgruppen likväl 7 personer. Beträffande mortalitet skiljer sig grupperna inte. Sambandet med återfallsbenägenheten är betr. de somatiska variablerna svagt eller intet.

Anhörigsjukligheten och -mortaliteten visar närmast god överensstämmelse mellan grupperna, men en del resultat är förbryllande: både totalsjuklighet och mortalitet är högre hos utgångspersonernas bröder än hos kontrollpersonernas och åldersfördelningarna för en del sjukdomar hos föräldrarna visar skillnader mellan grupperna. Detta är ett område, där så litet finns gjort, att spekulationer bör vänta i avvaktan på flera undersökningar.

I materialet föreligger som nämnt en betydande överrepresentation av storstadfödda och underrepresentation av landsbygdsfödda. Andelen befintliga i storstäder vid olika tidpunkter fortsätter att vara högre än väntat, och utgångs- och kontrollpersoner följs väsentligen åt betr. typ av skrivningsort. Skillnaderna gentemot genomsnittsbefolkningen är vid observationtidens slut mindre än vid dess början. Varför de Stockholmsfödda i utgångsgruppen oftare än andra storstadfödda och andra stadfödda skall placera sig i låggradsrecidivgrupperna (dock ej enligt kriteriet, som tar hänsyn till strafftid) är inte lätt att förstå. De förhåller sig väsentligen som de landsbygdsfödda. Man får samma resultat, om man utgår från skrivningsort vid tiden för ungdomsfängelsedomen, men det följer av föregående. — Flyttningar har undersökts intill 15 års ålder, men endast i den mån de avspeglas som förändrad skrivningsort. Flera utgångspersoner än kontrollpersoner har flyttat, sammanhängande med, att landsbygdsfödda utgångspersoner flyttar i större utsträckning än landsbygdsfödda kontrollpersoner. Utgångspersoner som flyttar, flyttar också flera gånger än kontrollpersoner som flyttar. Något samband med återfallsbenägenheten visar flyttningarna inte.

Undersökningen av gruppernas sociala förhållanden ger en rad resultat, som är att vänta: utgångspersonerna kommer oftare ur soc. grupp III, och fäderna till de utgångspersoner, som kommer

ur soc. grupp III, är oftare okvalificerade arbetare än fäderna till kontrollpersoner ur soc. grupp III. Förvärvsarbetande mödrar förekommer oftare i utgångs- än kontrollgruppen — antalet mödrar i kvalificerat yrkesarbete är litet i båda grupperna. Att ungefär lika stora andelar i båda grupperna själva skattat hemmen som fattiga, säger kanske mer om vederbörandes referensramar än om de s.k. objektiva förhållandena. Socialvård har långt oftare förekommit i utgångspersonernas än i kontrollpersonernas hem. Man finner emellertid mycket svaga samband mellan alla dessa variabler och återfallsbenägenhet.

Det är självklart att skillnaderna mellan grupperna betr. förekomst av socialvård under tiden efter ungdomsfängelsedomens skall vara stor. Det är också självklart, att man här skall finna starka samband med återfallsbenägenheten. Utgångspersonerna är långt mindre stabila på arbetsmarknaden både under tiden före och efter ungdomsfängelsedomens. De utgångspersoner, som visat större stabilitet på arbetsmarknaden har också oftare än övriga placerat sig i låggradsrecidivgrupperna. Det är emellertid knappast möjligt att vara stabil på arbetsmarknaden, om man ofta vistas på anstalt, oavsett vad som är primärt.

Det är rimligt, att man vid uppföljningstidens slut skall finna mycket stora skillnader mellan utgångs- och kontrollgrupp betr. socialgruppstillhörighet. Den är i själva verket större än den var i uppväxtmiljön och sammanhänger fr. a. med en utebliven socialgruppsrörlighet uppåt i utgångsgruppen. Socialgruppsrörlighet uppåt gentemot uppväxtmiljön visar emellertid inget påtagligt samband med återfallsbenägenheten, medan socialgruppsrörlighet uppåt under tiden efter ungdomsfängelsedomens gör det.

Betr. civilstånd förhåller sig grupperna som väntat: färre äktenskap ingås i utgångsgruppen, och de som ingås upplöses oftare; på ett par undantag när är anledningen skilsmässa. De gifta utgångspersonerna, fr. a. de som är gifta i ett första bestående äktenskap, finns anhopade bland låggradsrecidivisterna. — Utgångspersonernas första äktenskap är mera sällan barnlösa än kontrollpersonernas. Emellertid har utgångspersonerna totalt färre barn i äktenskap men flera utom äktenskap. Räknar man samman inom och utom äktenskap födda barn blir barnantalet lika stort i båda grupperna. Fäder till utomäktenskapliga barn finns anhopade i ett par av höggradsrecidivgrupperna. De undersökta „sociala“ variabler som visar samband med återfallsbenägenheten i utgångsgrupperna sammanfattas i tabell 7.

Det finns knappast skäl att tro, att det skulle föreligga mera påtagliga skillnader vad gäller begåvning mellan utgångs- och kontrollgrupp, och kontrollgruppen innehåller två utvecklingshämmande, som ej skulle ha kunnat bli utgångspersoner. Utbildningsnivån torde endast om den är hög säga något säkert om en

Tabell 7. „Sociala“ variabler, som visar samband med återfallsbenägenheten i utgångsgruppen.

Variabler	Avser kriterierna
Föräldrars soc. grupp	A
Uppv. miljöns soc. grupp	A
Soc. vård i hemmet	D
Egen soc. vård	A, B, C, D
Stabilitet på arb.marknaden före u. f.	A, B, C, D
Stabilitet på arb.marknaden efter u. f.	A, B, C, D
Soc. grupp v. follow-up	A, B, C, D
Egen soc. gruppsrörlighet	A, B, C, D
Gift + förut gifta/ogifta	A, B, C
Gift/förut gift	A, B, C, D
Gift i första best. ä. + änkl/ogifta	A, B, C, D
Barn u. ä.	A, D

persons intellektuella kapacitet. Högre utbildning har ingalunda varit lättillgänglig ens i kontrollgruppen, och åtskilliga har gjort uppehåll för förvärvsarbete före gymnasium eller postgymnasiala studier. Skillnaderna i utbildningsnivå mellan grupperna är ändå mycket stora, och ingen utgångsperson har utbildning motsvarande studentexamen eller mera. Skolsvårigheter är vanligare i utgångs- än i kontrollgruppen men berör en minoritet och visar inget samband med återfallsbenägenheten. De utgångspersoner, som skaffat sig utbildning utöver folkskola återfinns oftare i låggradsrecidivgrupperna.

Betr. hemförhållandena finner man mycket stora skillnader mellan utgångs- och kontrollpersoner i nästan alla undersökta avseenden (tabell 8). Variablerna visar emellertid endast i ringa utsträckning samband med återfallsbenägenheten. Om de gör det, gör de det på sätt, som man kunde vänta, dvs så att de, som varit utsatta för ett missförhållande oftare förekommer i höggradsrecidivgrupperna. Hela detta stora område tycks sålunda betyda mycket litet för utvecklingen efter ungdomsfängelse- domen.

Så som undersökningsbetingelserna varit, har det, för att man inte omedelbart skall glida ut i total osäkerhet, ansetts nödvändigt att begränsa urvalet av variabler till sådana, som är objektivt registrerbara eller i varje fall möjliga att ganska enkelt definiera operationellt. Man måste ändå ha klart för sig, att variablernas förekomst i hög grad sammanhänger med det samhälles struktur, där de registrerats. Deras innebörd kan också tänkas variera både med samhällsstruktur och mellan olika individer i

Tabell 8. „Hemmiljövariabler“, som visar signifikant skillnad mellan utgångs- och kontrollgrupp och/eller samband med återfallsbenägenheten i utgångsgruppen. (N.S. = ej signifikant).

Variabel	Skillnad utgångs/kontrollgrupp	Samband med återfallsbenägenheten	Avser kriterium
Hematmosfär	+	N.S.	
Hemmiljö	+	+	D
Aga	+	Ej undersökt	
Brutalitet	+	N.S.	
Slummiljö	+	N.S.	
Hemmet lämnat före u. f.	+	N.S.	
Ingripande av BVN på grund av dåliga hemförh.	+	Ej undersökt	
Fosterhemsplac. på grund av annan anledning än vanart	+	Ej undersökt	
Sjukliga fäder som miljöfaktor	+	N.S.	
Sjukliga mödrar som miljöfaktor	+	N.S.	
Alk.missbrukande fäder som miljöfaktor	+	N.S.	
Straff hos anhöriga som miljöfaktor	+	N.S.	
Byte av uppfostringsmiljö intill 15 års ålder	+	N.S.	
Fullständigt hem	+	N.S.	
Börd	+	+	A
Hem upplöst genom skilsmässa	+	N.S.	
Styvför	+	N.S.	
Fästmän till mor	+	Ej undersökt	
Huvudsaklig uppväxtmiljö (normal/ej normal)	+	N.S.	
„Gott“ hem	+	+	A, B, C, D (osäkert, små tal)

Tabell 8 (fortsatt).

Variabel	Skillnad ut- gångs/kontroll- grupp	Samband med återfallsbe- nägenheten	Avser kriterium
Mors ålder vid veder- börandes födelse	+	N.S.	
Fars ålder vid veder- börandes födelse	+	+	B
Mors ålder vid första barnets födelse	+	Ej undersökt	
Fars ålder vid första barnets födelse	+	Ej undersökt	
Syskonens köns- fördelning	+	Ej undersökt	
Förekomst av halv- syskon	+	+	B, D
Uppväxt med halv- syskon	+	N.S.	

samma samhälle. Det är viktigt att ha det i åtanke, när man begrundar resultaten.

Det ter sig helt orimligt att anta enkla etiologiska samband mellan variabler, som är olika fördelade i utgångs- och kontrollgrupp, och utvecklingen av utgångspersonernas kriminalitet. — Det enda, som säkert kan sägas är, att variablerna utgör mått på någonting, som varierar i frekvens och/eller grad mellan en grupp personer, som passerat ungdomsfängelse och en grupp, som i varje fall liknar en normalpopulation. De måste av den anledningen anses viktiga, och om man vill fortsätta forskningen, bör man försöka ingående analysera deras betydelse, om möjligt på bas av ytterligare empiriskt material.

Mitt material har definierats på sätt, som är brukligt, om man önskar undersöka ett visst fenomen. Det kan emellertid ifrågasättas, om det verkligen valts på bästa sätt, om det man vill är, att konstruera en förklaringsmodell. Så som variabelkonfigurationen framstår, kan det allvarligt ifrågasättas, om inte kriminalitetsvariablerna borde betraktas som „symtom“ jämsides med och i interaktion med andra i stället för att vara avgörande för hur individen placeras. Man finner „syndrom“ med „symtom“ från olika områden, „symtom“ som inte alltid är obligata, och som,

åtminstone som det förefaller, kan variera både i intensitet från en individ till en annan och hos samma individ under ett tidsförlopp. Ibland dyker nya „symtom“ upp under förloppet medan andra kan försvinna. — Att den antydda modellen liknar den som används i praktiskt-medicinskt arbete betyder inte, att förklaringen skulle behöva antas vara biologisk. Modellen säger i själva verket ingenting om det. En person som tänker i sjukdomstermer antar visserligen i allmänhet en förklaring utanför normalvariationen. Modellen förutsätter emellertid inte ett sjukdomstänkande, och man kan här mycket väl tänka sig förklaringar, ev. delförklaringar, såväl inom som utom normalvariationen.

För utgångspersonernas utveckling efter ungdomsfängelse- domen tycks fr. a. en del variabler, som mäter sådant som utvecklats under ungdomsfängelse tiden eller därefter, vara betydelsefulla. Ibland förefaller ömsesidig påverkan under förloppet uppenbar. Enbart detta gör det möjligt, att här utesluta enkla orsakssammanhang. Man observerar ett skeende utan att kunna se vad som styr det.

Det är tveksamt, hur långt man kan fästa avseende vid de skillnader i resultat, som erhållits med de olika återfallskriterierna. Resultatet med det kriterium, som mäter domar till ovillkorligt frihetsstraff, och än mer med det, som mäter längden av ådömda straff, skiljer sig emellertid en del från resultatet med det, som mäter enbart domar.

Om, vilket tycks vara fallet, utvecklingen efter den diskriminerande påföljden i avsevärd utsträckning skett oberoende av vad som förefaller betydelsefullt dessförinnan, måste man dra slutsatsen, att den styrs av något annat, som jag inte har kunnat undersöka. Man måste anta gränser i händelseförloppet, där andra variabler plötsligt eller gradvis, helt eller delvis, förlorar sin betydelse till förmån för detta, som här inte närmare kunnat undersökas. Det är rimligt att i varje fall misstänka, att detta skulle kunna vara just fängelseerfarenheten, „prisoniseringen“, komplex, som den kan antas vara. En konstruktiv ansats, fast på intet sätt lättgenomförd, skulle kunna vara att undersöka hur olika individer, som ådömts samma påföljd, upplevt den i olika avseenden och sedan relatera resultatet både till deras bakgrund och deras framtida utveckling. För en sådan undersökning räcker inte det material, som jag samlat.

Att samla material, där kriminalitetsvariablerna från början får den rätta proportionen i „syndromet“ kräver också helt nya undersökningar av stor omfattning. Tentativt kunde emellertid analysen även av mitt föga idealiska material fortsättas och ge vidare information. Efter, i varje fall delvis, avslutat arbete är frågorna om möjligt flera än vid dess början. Man kan på detta

område inte vänta sig att lätt nå definitiva resultat, och hur väl man än planerar, blir de erforderliga arbetsinsatserna stora. Det utgör knappast något skäl att avstå från fortsatt arbete.

Eva Johanson

LITTERATUR

- Bødal, K. (1962): *Arbeidsskolen og dens resultater*. Oslo.
- Bødal, K. (1969): *Fra arbeidsskole til ungdomsfængsel*. Oslo.
- Glueck, S. & E. T. Glueck (1930): *500 criminal careers*. New York.
- Glueck, S. & E. T. Glueck (1934): *One thousand juvenile delinquents*. Cambridge, Mass.
- Glueck, S. & E. T. Glueck (1937): *Later criminal careers*. New York.
- Ref. in Cabot, P. S. de Q. (1946): *Juvenile delinquency. A critical annotated bibliography*. New York.
- Glueck, S. & E. T. Glueck (1940): *Juvenile delinquents grown up*. New York.
- Glueck, S. & E. T. Glueck (1943): *Criminal careers in retrospective*. New York.
- Johanson, E. (1968 a): *Conditions of birth and disease and injury during growing years among inmates of youth prisons compared with subjects matched for sex, age and place of birth*. *Acta psychiat. scand.*, suppl. 203, p. 75—80.
- Johanson, E. (1968 b): *Inmates of youth prisons compared with controls for family structure*. *Acta psychiat. scand.* 44, 289—297.
- Johanson, E. (1974): *Background and development of youth prison inmates. A long-term follow-up study of 128 consecutive inmates and of a control group. With a special section on statistical analysis by Claes-Göran Lindström*. *Scand. j. soc. med.*, suppl. 9.
- Robins, L. N. (1966): *Deviant children grown up*. Baltimore.
- Statens offentliga utredningar 1950:47: „En anstalt för svårbehandlade“. *Ungdomsanstaltsutredningens betänkande*. Stockholm.
- Statens offentliga utredningar 1971:49, 1972:76, 1973:25, 1973:49, 1974:31: *Unga lagöverträdare I—V*. Stockholm.